

**Mirjana Sanader, ARHEOLOŠKE STUDIJE I OGLEDI,
Ceres, Zagreb 2002., 176 str.**

U knjizi autorica je sabrala 12 članaka, koji su nastali u razdoblju od 1985. do 2000. god. Prva dva članka sličnoga su sadržaja: **O tipologiji Kerberovih prikaza u antičkoj umjetnosti** (7-16 str.) i **Prikaz Kerbera na jednoj daunskoj nadgrobnoj steli** (17-23 str.). Poznato je da se M. Sanader još od ranije bavila Kerberom u antičkom dobu (**Kerber u antičkoj umjetnosti**, Logos, Split 1986.). Članak **Issa prije Dionizija Sirakuškog** (24-27 str.) bavi se egzistencijom Isse prije vremena Dionizija Sirakuškoga. Dokaz o postojanju helenskoga naselja autorica pronalazi u tipološkoj analizi koroplastike, koju smješta u razdoblje 450.-350. pr. Kr. Najdulji članak u knjizi jest **Zbirka starogrčke koroplastike na Brijunima** (28-66 str.). U uvodu Sanader ističe da su Grci bili majstori za produkciju kipića od terakote koje su nazivali koroplastima. Ti kipići od terakote kasnije su nazivani tanagre, po najslavnijem nalazištu Tanagri, 20 km od Tebe. Jedna od znamenitijih zbirka antičkih terakotnih figurina svakako je ona na Brijunima, koja broji više od 60 primjeraka, svojedobnim poklonom za J. B. Tita. Većinom su od crvenosmeđe pečene gline. Rezultati TL analize u Berlinu pokazali su da je od 64 kipa 19 sigurno autentično, 5 ih je problematično, dok su ostali krivotvorine. U radu **Vilicus - Prilog poznavanju djelatnosti upravitelja imanja i državnog namještenika** (67-88 str.) govori se o dužnosti vilika, najčešće upravitelja poljoprivrednih imanja. O njima se može naći svjedočanstava i na epigrafskim spomenicima u Meziji, Noriku, Daciji i Panoniji. Tamo su vilici radili u državnim službama, ali ima slučajeva kada su službu obavljali samostalno kao carski robovi. U tekstu **Zašto salonitanska konkubina Klodija Fausta nije legalizirala svoju vezu s Gajem Utijem?** (89-95 str.), M. Sanader raspravlja o statusu konkubine kod Rimljana. Konkubine, naime, nisu po pravnome i društvenome statusu bile smatrane prostitutkama. U radu **O antičkom umijeću kuhanja** (96-105 str.) kao kuriozitet nalaze se antički recepti, te način njihove pripreme. Za današnjega čovjeka rimska jela vrlo su pikantna i egzotična. U radu **Principia rimskog vojnog logora - uzor forumu kolonijalnih gradova?** autorica raspravlja o tipološkim i

kronološkim vezama između principia (zapovjedna logorska zgrada) i foruma (glavnoga gradskoga trga). Principiji iz Augustova doba bili su drveni, a od polovice 1. st. uglavnom kameni. Forum je uobičajeno pravokutan trg na čije su se međe naslanjale različite građevine (obvezno aerarium, carcer i curia) povezane prolazima sa stupovima. O tzv. *delmatskom limesu* raspravlja se u članku **Tilurium, Burnum, Bigeste. Novi prilog pitanju datacije delmatskog limesa** (120-128 str.). Rimljani su vodili duge i iscrpljujuće ratove s domorodnim plemenima u Iliriku, kasnijoj provinciji Dalmaciji. Pretpostavlja se da je nakon Batonova ustanka 9. god. po Kr. Illyricum Superior postao Provincia Dalmatia. Jedno od prvih rimskih uporišta protiv ratobornih Delmata bila je Narona. Još je C. Patsch pretpostavljao da je G. Marcije Figul 156. god. pr. Kr. pripremao napad na Delmate, nadirući iz Narone, uzvodno Neretvom, pa dolinom Trebižata, preko Posušja prema Delminiju. Tim smjerom vodila je i stara pretpovijesna komunikacija. Prvi je opet C. Patsch pretpostavio da su Rimljani nakon Oktavijanova pohoda (35.-33. god.) stvorili sustav utvrda na crti Burnum - Promona - Magnum - Andetrium - Tilurium - Bigeste, kao svjevrstan limes koji je presjekao područje Delmata. M. Šašel Kos (123 str.) naziva ga "delmatski limes". S tim se u potpunosti slaže i M. Sanader, ističući "da je obrambena linija logora i kastela ipak bila sagrađena početkom 1. st., dakle pri dolasku stalnih vojnih trupa" (128 str.). Ipak, smatram da pitanje tzv. delmatskoga limesa još nije dovoljno potvrđeno. Sam Bojanovski nije se decidno za njega odlučio (Sanader u bilješci 6, str. 122, ne navodi konkretnu stranicu u knjizi I. Bojanovskoga, *BiH u antičko doba*, gdje se on slaže s Patschevom tvrdnjom o limesu). Rimski vojni kompleks Gračine na Humcu kod Ljubuškoga, nikada nije cijelovito opisan u stručnoj literaturi. Dio koji je istražen od 1977. do 1980. god. prije ukazuje na kupališni kompleks, nego na augzilijarni vojni tabor. Osim toga, Patsch je pisao o Mogorjelu kao zadnjoj obrambenoj točki tzv. limesa, što u navedenu radu nije spomenuto. Teško je osporiti tvrdnje J. J. Wilkesa (*Dalmatia*, 91-92, 97-98 str.) da limes na dinarskom masivu nije bio funkcionalna zaštita od delmatskih prodora.

Članak **Kasnocarska grobnica iz Vojnića** (128-140 str.) opisuje rimsku grobnicu u kojoj su bile ugrađene nadgrobne stele. Koristan je i pregledan članak **Istraživanja austrijskih arheologa u Hrvatskoj** (141-160 str.), jer nudi bibliografiju radova od 1820. do 1979. god. Sličan je članak **O radovima don Frane Bulića na njemačkom jeziku** (161-165 str.).

Knjiga M. Sanader, premda opsegom i širinom građe nije velika, ipak je koristan repertitorij povjesničaru, arheologu i epigrafičaru.

Radoslav DODIG